

Ana Schnabl

Zakaj kritiki nočejo *uživati*?

Druga polovica lanskega leta me je z bralskimi zadetki potolažila. Dotlej namreč vsaj kako leto nisem prebrala knjige, ki bi se mi vtisnila v spomin, bodisi so bile slogovno in tematsko popolnoma dostojne (in zato dolgočasne) bodisi so bile neutemeljeno nastrojene in napete (in zato dolgočasne). Nekaj romanov, pesniških zbirk in zbirk kratke proze je bilo slovenskih – te sem obravnavala po službeni dolžnosti –, druga dela pa so bila večinoma prozne kreacije angleško pišočin avtorjev (priznajmo si, knjige angleško pišočin avtorjev so izjemno poceni, tisti posamezniki, ki ob tem nismo posebej lojalni člani knjižnic, saj se zamudimo s prav vsako knjigo, smo zato izjemno veseli spletnega naročanja in razkošne domače knjižnice). Če človek skoraj leto dni ne prebere pretresljivega izdelka, utegne postati zagrenjen in zapreti srce, slabe bralske izkušnje pa še zlasti neugodno vplivajo na poklicne kritike, saj, kolikor so ljudje, ne morejo zaježiti občutka, da bo šlo vse k vragu in se zato ni več vredno truditi, da bi za dobrobit in pamet človeštva izbrskali temeljna literarna dela. Nevarnostim se človek izogne le z obilico ljubezni do literature, drugače ne gre, se bojim. Grenke bralske izkušnje so za literarnega kritika malodane obvezne, prav tako pa si jih nakoplje vsak navdušen in nepopustljiv bralec. *C'est ça*, bi se reklo, malodušje je pograbljen teren za vzhičena čustva, ki običajno nastopijo brez velikih priprav. No, tako se je vsaj zgodilo meni.

Konec avgusta sem se na otrpel dan sprehajala ob obali Osla, od nenadejane vročine so poleg moje glave cvrčali celo ladijski privezi. V nahrbtniku sem imela nekaj kron viška, pred seboj pa še nekaj prostih ur življenja. Sklep je bil preprost: kupi kavo, kupi knjige. K sreči sta moji najljubši kavarna in knjigarna, ki se lahko považi z izjemno zalogo angleških in nemških izvodov, le streljaj narazen, kakor se reče. Tako sem lahko s prerojeno, svežo kofeinsko glavo izbirala med najmanj tisoč naslovi sodobne produkcije in na klopco na prvem zavoju fjorda nazadnje

privlekla sedem knjig, med njimi *The Lives of Others* Neela Mukherjeeja, *The Assassination of Margaret Thatcher* sijajne Hilary Mantel (v čudoviti trdi vezavi), zbirko kratke proze *Tenth of December* Georgea Saundersa in krimič *I am Pilgrim* Terryja Hayesa. Ob Američanki Chimamande Ngozi Adichie, ki sem jo zadela na loteriji tiskovne konference v Ljubljani, so to knjige, ki sem jih prebrala z največjo bralsko slastjo, skoraj obsedeno, odklanjajoč hrano (predvsem pa kuhanje), spanec, celo jutranjo rekreativno rutino. Teh pet knjig sem prebrala z užitkom, užitek pa je neka čudna, v bralskem kontekstu zame dolgo neobčutena snov ali pojav ali materija ali kar koli že. Ko sem takole uživala, sem zares močno sočustvovala z liki v kratkih zgodbah oziroma romanih, jih zares temeljito občudovala ali prezirala, se zanje bala, se spominjala sebe v podobnih okoliščinah, si sebe v podobnih okoliščinah zamišljala, se med branjem glasno smejala in dopustila, da mi umišljeni svet, ki, kadar je zgrajen skrbno in modro, odzvanja nekonsistentnost resničnosti, pokvari razpoloženje, ne zgolj za nekaj ur, temveč za dneve in tedne; med tem, ko sem takole uživala, sem se otresla pritiska resničnosti, vendar hkrati v zgoščeni obliki doživljala vse to, kar doživljam, ko knjigo zaprem. Med bralskim užitkom sem kot bralka postajala podobna sami sebi, kakršna sem, kadar nisem bralka. Ker je od zadnjega bralskega užitka potemtakem minilo skoraj leto dni in sem se zato občasno vprašala, ali nisem morda povsem zakrknila in otopela, je bila izkušnja bralskega užitka amplificirana – ne, da je bil užitek večji kot kadar koli prej, toda prav dejstvo izkušnje, dejstvo, da je tovrstna izkušnja še mogoča, se mi je kazalo posebej veličastno. Razlika med *ne uživati in zgolj prebrati in o prebranem potem nekaj pametnega, ne nujno odklonilnega zapisati ter uživati in zadihano pričakovati novo priložnost za branje in potem nekaj pametnega, nujno potrjujočega o prebranem zapisati* je bila prevelika, da bi jo lahko spregledala. Ker sem že kdaj prej med branjem uživala in prebrano delo nato tudi kritiško obravnavala, sem se vprašala, zakaj sem svoj bralski užitek naposled vedno založila, odmisliła ali premeteno *pozabila omeniti*. Zakaj, torej, kljub temu da je med deli, ob katerih bralskega užitka ne občutim, in deli, ob katerih bralski užitek doživljam, velik prepad, nikoli ne zapišem, nikoli ne priznam, da se je užitek zgodil in da sem, v manjši ali večji meri, nanj naslonila tudi svoja kritiška orodja. Kaj je na užitku tisto kritiško, teoretsko ali intelektualno sramotno, da se nanj kritiki tako redko odločeni nanašamo – domovinsko pravico si je izbral v ocenah žanrske literature ali v kratkih noticah, nevrednih naziva *kritika* ali *recenzija*, v dnevnem časopisju. V resnih literarnih revijah, v strokovnih ocenah resnih književnih del – del, ki imajo resne založnike in resne bralce, ki jih nikoli ni veliko, in resne naslovnice

in so resno neprofitabilna ali postanejo profitabilna šele, ko prejmejo nagrade – pa o užitku ne duha ne sluha. Kot da je branje en sam velik resen stres in napenjanje in trud in pot in kri in solze in *ars moriendi*, kot da je samo zato, ker je bralno dejanje vezano na civilizacijsko zapuščino, nespodobno občutiti užitek, saj naj bi bil ta – kako ozkournno – vezan samo na telesno izkušnjo ali izkušnjo telesnosti. Jasno je, da se teorija in refleksija dandanes bojita, da se bosta sesuli pod globalizacijskimi pritiski hitrega in hitrostnega zadovoljevanja vsakršnih potreb, tako emocionalnih, telesnih kot intelektualnih, pod pritiski slaboumnosti in pop kulture, jasno je, da se morata zavarovati pred vdorom ničevosti, jasno je, da tudi mi, kritiki, plešemo z njunimi potrebami – malo iz nečimrnosti, malo iz zavesti o resnični grožnji topoumnosti –, vendar je kljub temu težko razumeti, da teorija in refleksija *užitek*, steber človeškega dejanja in nehanja, vedno znova odslovita kot irelevantnega; teorija si upa užitek obravnavati samostojno, v kontekstu psihoanalize ali psihologije ali poststrukturalizma, vendar ne ve točno, kaj z njim početi tedaj, ko se javlja kot pritiklina intelektualne izkušnje. Teorija iz prečudnih razlogov, najverjetneje zaradi lastnega intelektualnega napuha, noče upoštevati nečesa, kar se med branjem *dejansko dogaja*. Sklicujoč se na zanemarljivi status partikularne izkušnje, kar naj bi izkušnja posameznikovega užitka bila, *užitka* preprosto ne upošteva. Naj bom za trenutek zlobna: zdi se, da se teorija z užitkom bralnega dejanja ali dogodka noče ubadati, saj bi to – spust v precej razmazano partikularno doživetje – prineslo preveč novih dilem, dela in zmede. Kritika se obnaša podobno: nujno ji je pozabiti, da *užitek* ni le partikularen, vase posesan nered, temveč ima tudi univerzalno strukturo (Lacanov *Še* in še kaj bi se našlo), ki jo je, prav zato, ker je univerzalna, vredno proučevati ali jo, kakor pravimo na deželi, vzeti v misel. Če bi kritika zapisala “Uživala sem“ in se šla nato kot Odisej vase vprašati, zakaj je uživala, bi na beli dan potegnila vrednostna merila, ki bi nam izpovedala tako njeno kot občečloveško naravnost. Kritiki je to nekajkrat celo uspelo, pridna kritika; če ji ne bi, ne bi nikoli razpravljali o mehanizmu *whodunit* in bi tako z nekim neuglednim historičnim zamikom izvedeli, da *tremendum et fascinans* ni poginula oblika uživanja, temveč nas določa skoz in skoz, od prve grozote naprej. Literarna teorija je o užitku in nasladi v tekstu, o neki vedno presežni erotiki branja in pisanja, že skušala pripovedovati v *Užitku v tekstu* Rolanda Barthesa, pa je, zdi se, ostalo zgolj pri poskusu, ki je veljaven za ljubitelje Rolanda Barthesa ali tiste posameznike, ki se zadevajo s pesniško govorico. Če povzamem z besedami britanske literarne kritičarke Catherine Belsey, ki sem jo spoznala med pisanjem pričujočega teksta: “Trenutna kritika, menim, zanemarja

užitek ob fikciji. Ker svoje bralne večine predajamo vrednim socialnim namenom, nam je spodletelo, da bi pričali o svojih lastnih motivih za branje. Ne pritožujem se, češ da ne izkušamo užitka, temveč nad tem, da ga ne analiziramo – ali, kadar ga ob redkih priložnostih že analiziramo, se preveč pripravljeni obrnemo h kantovskemu besedišču, ki užitek povezuje s sodbo in vrlino... (...) Kritika, če nadaljujem, si lahko privoščiti več ambicioznosti. Ponuja dragoceno poznavanje kulture, pretekle in sedanje, kjer je kultura razumljena kot bistveno formativna za človeška bitja, ki bomo postali. Kulturna zgodovina, ki jo fikcija razkriva, je razločujoča in niansirana, upravičujoča stališče, da so vedno na razpolago druge možnosti, da mora vedno priti do odločitev. Če pa fikcija ne bi bila tako prijetna, bi njene reprezentacije socialnih problemov, ki se nas tičejo, med njimi rasa, spol ali ekologija, pomenile mnogo manj. Fikcija tako ponuja uvide, kot vpliva, do stopnje, ko vznemiri željo bralcev in občinstva.“

Če beremo (in pišemo), obiskujemo plesne, gledališke ali *site-specific* predstave ali koncerte ali likovne razstave zato, ker bi iz bazena kulturne produkcije radi polovili *dogodek*, ker bi radi zajeli tisto malo, komaj zaznavno kvalitativno presežno vsebino umetnosti, ker bi ne nazadnje radi, da se skozi nas zapelje kakšen nov uvid, se nam razpre nova dimenzija gledanja, razumevanja, čutenja, sočustvovanja, je jasno, da od stika s kulturno produkcijo pričakujemo tudi užitek. Ker lovimo klasično badioujevski *dogodek*, ki nas bo zdaj zdaj subjektiviral, zaradi katerega se bomo na novo občutili in kot novi prepoznali, nas bo ob tem spreletaval užitek, smisel za eksperiment življenja v življenju ali, v svoji radikalni obliki, smisel za eksperiment smrti v življenju. Užitek v bralnem dejanju je reka ponikalnica: subjekt ponikne pod površje teksta, da lahko na drugi strani pride ven, na površino teksta, bolj kot on sam, zavedajoč se bodisi svojih razrednih, rasnih, fizičnih, spolnih, okoljskih, emotivnih bodisi intelektualnih omejitev ali danosti. Zavedajoč se svoje subjektivitete. Pod površjem teksta dere skozi podobe, ki se od njega, četudi je pod površjem zemlje rado temno, odbijajo, se v njem zrcalijo, lahko dere mimo podob, ki ga ne zadevajo, pa kljub temu, ker so nastavljene tja po volji avtorja, usmerjajo njegov tok; pod površjem besedila na ideologije pretijo različne nevarnosti – če govorimo o literaturi, ne propagandi –, zalezovanje ideologije, sklanjanje pod njeno krilo, medtem ko jo vedno že držimo za roko in hodimo z njo vštric, pa je predmet užitka, privoščljivega hahljanja, dokončne sprostitev. Cela zadeva pa ni tako neizmerno kompleksna, tudi za precej ohlapne koncepte gre. Za *lepoto* izraza, recimo. Za *humor*, za tajming, za suspenz, za lucidnost, za modrost avtorja: vse to se lahko sproti napaberkuje v *dogodek* in edino pošteno bi bilo, da priznamo, da smo

se ob dogodku imeli tudi fajn, čeprav smo dvorano zapustili popolnoma pretreseni, čeprav smo se po prebrani knjigi zavedli posledic privilegiranega položaja svojega razreda, čeprav smo si želeli podobne ljubezni, kot sta jo doživela junaka v knjigi; prav zato, *ker* vse to, prav zato, *ker* je energija dogodka bistveno implozivna, bistveno nekonsistentna, ker je ne moremo povzeti v lahkotno, enoznačno obliko, lahko čutimo užitek, to rahlo motno razmerje med smrtjo in življenjem, nikoli dokončani ples dvojice *še in stop*.

Sklicevanje na užitek bi v literarni kritiki terjalo veliko mišične mase – ideološko breme, ki ga je treba dvigniti, je namreč izjemno težko. Če je na drugi strani užitka oziroma njegov podaljšek odveza, bi bilo treba analizirati, od česa se je bralec, v tem primeru kritik, pravzaprav odvezal. Nekaj ga je pred branjem določalo, a se tega ni zavedal, med branjem pa je stopilo predenj in se v manjšem, apoteotičnem sprevedu dvignilo nadenj. Ta dvig ni trajen, kakopak, saj ideologija vedno pade nazaj na čelo in skozi čelo v telo, a vendar – za trenutek je bila zunaj in tisti trenutek bi bilo morda enkrat za spremembo treba pripeljati v kritiško besedilo. Zapisovati čelni trk, to bi po mojem mnenju bilo *to*, vrhunec literarne kritike – in to dobesedno. Zakaj zapisovati vsečnost in se ob tem sramovati Erosa? Zakaj – zaradi ideologije ustreznega diskurza? Ah, no, pa saj smo stari dovolj, da vemo bolje ...